

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра спортивного туризму

Тимошенко Л. О.

ЛЕКЦІЯ № 1

Туризм як соціальне явище

з навчальної дисципліни

„Спортивно-туристичні подорожі”

для студентів спеціальності 242 „Туризм”

**Модуль I. ОВОЛОДІННЯ ОСНОВНИМИ ТЕОРЕТИЧНИМИ
ЗНАННЯМИ ЗІ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ**

**Змістовий модуль 1. Туризм як соціальне явище, історія його
виникнення і розвитку. (8 годин)**

Лекція – 4 години

Семінарське заняття – 2 години

Самостійна робота – 2 години

**Лекція 1,2: Туризм як соціальне явище, історія його виникнення і
розвитку.**

План.

- 1. Історія розвитку туризму як соціально-суспільного явища.**
- 2. Поняття та сутність туризму.**
- 3. Міжнародні правові акти з регулювання туристичної діяльності.**

Самостійно – історія розвитку туризму на території Російської імперії та України.

1. Історія розвитку туризму як соціально-суспільного явища.

Протягом останнього десятиліття простежуємо зростання зацікавленості української громадськості проблемами туризму, а зокрема - еволюцією мандрівництва і туризму. Обізнаність з великою спадщиною українського та європейських народів допомагає ліпше зрозуміти не лише розвиток мандрівництва в її історичному аспекті, але й численні туристичні проблеми сучасності. Швидкому його розвитку сприяє розширення політичних, економічних, наукових і культурних зв'язків між державами і народами світу.

Масовий розвиток туризму дозволяє мільйонам людей значно розширити знання з історії своєї Батьківщини й інших країн, зробити їх більш стійкими, конкретними, правдоподібними, краще зрозуміти хід і значення окремих історичних подій і явищ, познайомитися з визначними пам'ятками тієї або іншої країни.

Слід зазначити, що масовий туризм є феноменом ХХ сторіччя, оскільки набув сучасного вигляду за рахунок автомобілів та літаків з реактивними двигунами. Проте, люди мандрували з найдавніших часів. І історія розвитку туризму це є історія розвитку людства, історія цивілізацій. Сучасна офіційна наука говорить про першопричину, що спонукала первісних людей мандрувати - уникнення голоду чи небезпеки та пошук найбільш оптимальних умов для проживання. Чи так було насправді – достовірно невідомо, хоча на сьогоднішній день ми володіємо інформацією про перших мандрівників.

Жителі Океанії. Найпершими мандрівниками вважають мешканців Океанії, які здійснювали свої подорожі на невеликих челночних каное з Південно-Східної Азії через Мікронезію та тихий Океан до островів Маркізи, архіпелагу Туамоту та Об'єднаних островів. У 500 р. до н.е. полінезійці з Об'єднаних островів мандрували на Гаваї на відстань більше 2 тис. миль. Навігація здійснювалась шляхом спостереження за розташуванням сонця та

зірок, хвилюванням океану, хмарами та польотами птахів. Нерозгаданою таємницею залишається проблема поповнення запасів прісної води та їжі.

Мешканці Середземномор'я. Поїздки древніх греків і римлян до Єгипту з 5 ст. до н.е. були частим явищем. Їх приваблювала незвична природа Єгипту, древня історія, культура та краса єгипетських будівель. Здійснювались також мандри з метою торгівлі, комерції. У Старому Завіті є чисельні згадки про подорожі торговців на караванах.

З метою вивчення нових територій відправлялись у подорожі давньогрецькі вчені (Геродот, V ст. до н.е., Піфей, IV ст. до н.е) та дослідники інших країн. Геродот описав свої довготривалі подорожі у 9 книгах. Фактично, він був першим «туристом», про якого є достовірні дані.

Подорожжю по своїй країні для древніх греків були поїздки в Олімпію на Олімпійські ігри. Починаючи з 776 р до н.е. щорічно на Олімпійські ігри стікалися тисячі шанувальників спорту та мистецтв не тільки з Еллади, але і з інших держав Середземномор'я.

Найбільш повно географічні дані про різноманітні країни були викладені древніми географами Стратоном (63 р. до н.е. – 20 р. н.е) та Клавдієм Птоломеєм. (близько 87-165 р.н.е.)

Древній Рим зробив свій внесок в історію туризму. Римляни побудували чудову мережу доріг, по яким вони могли долати більш, ніж 100 миль в день на конях, щоб подивитись храми і піраміди. Нерідко римляни та греки здійснювали далекі мандрівки до цілющих джерел. Коли сформувались основні релігійні течії, з'явилась ще одна численна категорія мандрівників до «святих місць» - це пілігрими, або паломники.

В період розквіту Римської імперії для римлян з багатих сімей поїздка в Грецію була пов'язана з необхідністю збагатити свою освіту. Проте, занепад імперії супроводжувався також занепадом туризму та подорожей – потік багатих мандрівників скоротився, дороги стали непридатними.

Європейці. Найбільш масове переміщення людей у середньовічній Європі відбувалось під час крестових походів, що здійснювались

європейськими лицарями та купцями, які супроводжували їх з метою захоплення чужих багатств та територій. За ними слідували на Схід священники та паломники у супроводі натовпу бродяг та знедолених.

Представники привілейованих класів здійснювали у середні віки подорожі до цілющих джерел. Проте, не дивлячись на різні цілі походів та подорожей, всі вони об'єктивно розширювали географічні пізнання людини. Детальні описи побачених річок, морів, материків та країн залишили Афанасій Нікітін, Марко Поло, Васко да Гама, Христофор Колумб та ін.

Американці. В XVI ст. величезний континент Північної Америки досліджувався іспанцями, котрі використовували для своїх подорожей коней. Пізніше дістали розповсюдження подорожі за допомогою транспортних засобів – поштових карет та, з XIX ст. – залізниці. Одним з найважливіших подій в історії подорожей по Америці, були поїздки під час другої світової війни: більш 12 млн. американців обслуговували збройні сили з 1941 по 1945 р.р.

Географічні відкриття слов'янських мореплавців та мандрівників. Споконвіку слов'янські народи проявляли себе відважними мандрівниками та мореплавцями. У письмових джерелах знаходимо відомості про те, як слов'янами був освоєний водний шлях по Дніпру. Із записів грецьких істориків відомо, що росіяни в VI - VII століттях виходили по Дніпру в Чорне море, а через протоки Босфор і Дарданелли в Мармурове, Егейське і Адріатичне моря. До кінця VIII ст. і початку XI ст. створюється обширна держава з центром у Києві. В цей же час слов'янами був освоєний знаменитий водний шлях «із варяг – в греки», що сполучав Чорне і Балтійське моря.

У зв'язку з прийняттям християнства на Русі (988рік) набули поширення «ходіння» русичів в «Святу Землю». Всесвітню популярність здобув російський купець Опанас Нікітін – перший з європейців, що в середні віки побував в Індії, а його «Хождение за три моря» є таким же літературним пам'ятником як і «Слово о полку Игоревем».

Значний внесок у дослідження маловідомих районів, країн та континентів внесли і інші російські мореплавці. У 1639 році Іван Москвітін з загоном козаків першим з європейців досяг Охотського моря, відкрив його узбережжя і Сахалінську затоку. У 1643-1646 рр.. подорож з Якутська до Тихоокеанського узбережжя здійснив В.Д. Поярков. У 1648 р. Семен Дежнев пройшов морем з гирла Колими через протоку між Азією і Америкою в гирлі річки Анадир. У 1697 р. В.Т. Атласів відкрив Камчатку, а в 1711 р. росіяни побували на Курильських островах.

У 1732 р. експедиція Івана Федорова пристала до берегів Аляски поблизу мису принца Уельського. Під час подорожі В. Беринга (1725-1743 рр..) були відкриті Алеутські острови, острів Беринга, північно-західні береги Америки, прокладений шлях через протоку між Азією і Америкою, зроблена зйомка узбережжя Охотського моря, Камчатки, Курильських островів і північної частини Японії. Серед імен чудових російських мандрівників XVIII ст. - В. Прочищев, Д.Л.Овцин, Д.Я. Лаптев і Х.П. Лаптев, С.І. Челюскін, С.П. Крашенніков. "Російським Колумбом" називають Г.І. Шеліхова.

До початку XIX ст. в основному завершився процес відкриття населених континентів. Були пройдені і досліджені цілком або у більшій частині своєї течії всі великі річки, нанесені на карти великі озера, встановлено основні риси рельєфів жилих територій.

У XIX і XX ст. освоювалися приполярні простори, велися сухопутні дослідження маловивчених внутрішніх районів Азіатського континенту і океанографічні дослідження. Для російських мандрівників початок XIX ст. був ознаменований першою навколосвітньою подорожжю, здійсненою капітанами Н.Ф. Крузенштерном і Ю.Ф. Лисянським (1803-1804 рр..), які відкрили у Тихому океані нові острови.

Мореплавці М.П. Лазарев, Ф.Ф. Беллінсгаузен відвідали Австралію, Полінезію і відкрили Антарктиду (1821 р.). Мандрівник Н. М. Миклухо-Маклай детально вивчив Нову Гвінею (70-ті роки XIX ст.). Російські

дослідники зробили величезний внесок в освоєння Центральної Азії. Вони проникали сюди через Тянь-Шань, Памір і Монголію. Визначне місце у вивченні цього регіону належить П. П. Семенову-Тян-Шанському і Н. М. Пржевальському.

До початку ХХ ст. російські мандрівники і мореплавці освоїли одну шосту частину поверхні суші, займану Росією, вивчили багато прикордонних географічних районів і величезні простори Азії, всі береги Європи і Азії: від Варангер-фіорду до Кореї, береги значної частини Північної Америки, зробили ряд чудових відкриттів в інших районах земної кулі.

Наприкінці ХVІІ – поч. ХVІІІ столітті в європейських країнах при вивченні окремих дисциплін деякі вчителі стали використовувати в роботі з учнями пішохідні прогулянки і поїздки до навколишніх видатних місць. Такі найпростіші форми подорожей отримали назву екскурсій.

Туристський рух, найбільш наближений до сучасного, в Україні і Росії виник в кінці ХІХ століття. Перший альпійський клуб був створений в 1877 році в Тіфлісі при Кавказькому товаристві природознавства, а в кінці 80-х років ХІХ століття в Ялті виник «Кружок любителей природы, горного спорта и Крымских гор». Крим привертав мандрівників близькістю моря та доступністю своїх гір. У 1890 році в Одесі виникає Кримський гірський клуб. З 1981 року по 1915 рік видається журнал «Записки Крымского горного клуба», в якому публікуються звіти експедицій, описуються маршрути подорожей і екскурсій. З січня 1899 року в Петербурзі починає виходити щомісячний журнал «Русский турист» від товариства велосипедистів-туристів Російського турінг-клубу.

Наприкінці 1901 року створюється Російське гірське товариство, Російське товариство туристів, яке об'єднало багато розрізнених товариств і клуби мандрівників. Основним завданням новостворених товариств було об'єднання зусиль для подальшого розвитку та вдосконалення масового туристського руху.

2. Поняття та сутність туризму.

Термін “туризм” зустрічається в англійській літературі вже на початку XIX століття і трактується як прогулянка або подорож, що закінчується поверненням до місця, звідки починалася. Приблизно в той же час у Франції публікується словник французької мови, який включає поняття туриста, як мандруючого з цікавістю або з ціллю “загубити час” Пізніше, в 1838 р. виходять в світ “Спогади туриста” Стендаля, що дає підставу вважати його винахідником поняття “турист”.

Існує більше 200 визначень туризму, проте, вони характеризують туризм неповно, роблячи акцент на його певних рисах, окремих ознаках. Оптимальним, на нашу думку є таке:

Туризм – це один з видів активного відпочинку, що здійснюється в процесі подорожі у вільний від трудової діяльності час, протягом якої відбувається духовний, культурний, соціальний розвиток особистості та задоволення її рекреаційних потреб (оскільки він поєднує різні види рекреаційної діяльності: оздоровлення, пізнання, відновлення сил та енергії), і є складовою частиною охорони здоров'я та фізичної культури.

До туристів відносять усіх осіб, які тимчасово і добровільно змінили місце проживання на термін більше 24 годин з будь-якою метою, крім діяльності, що оплачується в місці тимчасового проживання.

Тобто туризм – це діяльність, що поєднує подорож та пізнання довкілля. З цим тісно пов'язана **туристично-краєзнавча діяльність**, яку визначають, як комплексний засіб гармонійного розвитку людини, що полягає в активному пізнанні і доступному покращенні самих себе в процесі туристичних подорожей.

В ст. 1 Закону України «Про туризм» дане таке визначення:

Туризм - тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування.

Виходячи з цих визначень, можемо назвати основні ознаки, які розкривають сутність туризму.

Характерними ознаками туризму є:

1. Оздоровча цінність. Туристична діяльність пов'язана з переміною місць, організовується при будь-якій погоді і висуває перед людиною різноманітні вимоги. Одночасно діють три важливі фактори:

- чергування оточуючого середовища (обстановка);
- чергування кліматичних умов;
- чергування видів діяльності.

Світ природи, взаємодіючи з людиною, виконує по відношенню до неї ряд важливих функцій: психотерапевтичну, реабілітаційну, естетичну, пізнавальну. Оздоровча функція туризму спрямована на використання природних об'єктів з метою позитивного впливу на організм особистості. Сучасні досягнення науково-технічного прогресу все більше позбавляють людину від фізичних навантажень, в результаті чого різко зменшується рухома активність людей. Найбільш доступними засобами поповнення рухової активності для всіх людей є гігієнічна гімнастика, прогулянка, екскурсія, походи. На відміну від усіх видів спорту, в туризмі фізичні навантаження, хоча і можуть бути в загальному високими, цілком посилені за рахунок того, що розподілені на багато годині днів.

Регулярна туристична діяльність і участь в туристичних змаганнях є ефективною компенсацією праці, викликають у людини радість життя, служать загартуванням, збільшують фізичну життєдіяльність організму.

2. Виховна цінність туризму як ознака полягає у тому, що ознайомлення з історичним минулим і сьогоденням рідного краю, сприяє патріотичному вихованню. Туризм дозволяє залучити до дослідження культурних цінностей, традицій народу. Особливо важливе значення туризму полягає в організації дозвілля для молоді, формуванні здорового способу життя. Основними формами туризму є подорожі, екскурсії, походи, змагання. Найбільший виховний вплив здійснюється в процесі походів, оскільки вони

проводяться здебільшого колективом, коли кожний залежить від решти учасників. Виховується тактовність, толерантність, уважне ставлення один до одного, коли особисті інтереси не можна ставити вище інтересів колективу. Все це сприяє формуванню таких рис характеру як воля, витримка, самостійність, рішучість і готовність прийти на допомогу. Успіх виховання залежить від того, наскільки глибокими були переживання і наскільки велика ступінь складності в даному туристському поході.

3. Освітня та пізнавальна цінність туризму. Під час подорожей і походів, як по рідній землі, так і в інших країнах, туристи знайомляться з країною, її людьми, їх життям і національною культурою. Вони розширюють і поглиблюють свої знання в області ботаніки, зоології, географії, геології, метеорології і астрономії, сільського і лісного господарства, історії та культури. Правильно організована подорож або похід робить важливий внесок в розвиток загальноосвітньої підготовки. Завдяки постійному переміщенню по місцевості, вміню користуватися картою і компасом, активній участі в різного роду іграх на місцевості і туристичних змаганнях розширюється кругозір кожного туриста. Туризм сприяє вивченню історії, формуванню світогляду, світосприйняття, веде до поваги і активного захисту, збереження природних багатств.

Підсумовуючи питання, зазначимо, що туризм як форма активного відпочинку і фізичного розвитку є корисним для всіх. Більше того, він не тільки є корисним, а і необхідним всім людям, кожній особистості. Як сказав Гете: «без мандрів не формується жодна індивідуальність». Особливо це можна сказати про дітей, тому за період навчання кожний учень, незалежно від схильностей, повинен отримати свою «порцію» туризму.

Таким чином, для розвитку людини повинно бути два різних туризму: один в якості *оздоровчого* для більшої маси населення – мінімальний за об'ємом, інший – для шанувальників мандрувати у вигляді занять по інтересам – *спортивний*. Ці поняття різняться за такими критеріями: 1) за об'ємом переміщень; 2) за регулярністю; 3) за складністю; 4) за формами

заходів; 5) за контингентом учасників. Це необхідно знати педагогам та організаторам туристичної діяльності.

Беручи до уваги все різноманіття поняття туризму, форм його діяльності та організації, можна сформулювати наступне визначення:

«Спортивно-оздоровчий туризм – це така організаційна форма туризму, яка передбачає при проведенні туристських заходів різної складності використання спеціальних тактичних і технічних прийомів, вироблених протягом багатьма поколіннями мандрівників, що забезпечують їх безпеку» .

3. Міжнародні правові акти з регулювання туристичної діяльності.

1. «Загальна декларація прав людини» – прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року проголосила і законодавчо закріпила право людини на життя, на свободу і на особисту недоторканість як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави. Крім того, стаття 13 Декларації закріпила право людини на вільне пересування як в межах своєї держави, так і будь-якої країни.

2. Всесвітня туристична організація (ВТО) – створена 27 вересня 1970 року в Мехіко. Основною метою Організації є сприяння розвитку туризму для внесення вкладу в економічний розвиток, міжнародне взаєморозуміння, мир, процвітання, загальну повагу і збереження прав людини незалежно від раси, статі і релігії.

3. Манільська декларація по всесвітньому туризму – прийнята Всесвітньою конференцією по туризму в Манілі (Філіппіни) 10 жовтня 1980 року. Конференція з'ясувала реальну суть туризму у всіх його аспектах і ту роль, яку повинен зіграти туризм у світі, що динамічно змінюється. Тут вперше розглянута відповідальність держав за розвиток соціального туризму в інтересах малозабезпечених громадян при використанні їх права на відпочинок. Туризм характеризується як фактор позитивного впливу на

фізичне і психологічне здоров'я людей, на соціальну рівновагу, підвищення працездатності колективів, власного і суспільного благополуччя. Звернена увага на розвиток широкого спектру туристичних послуг, види діяльності в цій сфері як потенційне джерело створення нових робочих місць. Посилена увага до розвитку молодіжного туризму як засобу розвитку людської особи, збереження духовних цінностей. Важливим елементом в системі надання максимальних можливостей і пільг, екологічного виховання і навчання, гармонічної підготовки до туристичної практики стали освітні та інформаційні системи, навчальні програми, семінари, конференції, інші освітні і виховні заходи, започатковані державами, учасницями ВТО (107 делегацій держав і 91 делегація спостерігачів).

4. Документ Акапулько – рекомендації Всесвітньої наради по туризму (Акапулько, Мексика, 21–27 серпня 1982 року, 79 держав учасниць і 57 делегацій спостерігачів).

Учасники конференції відмітили позитивний факт прийняття Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй резолюції щодо включення туризму в “міжнародну стратегію розвитку під егідою ООН”. На цій нараді була розроблена стратегія.

Стратегія щодо проведення в життя запропонованих пріоритетів та її основні концепції.

4.1. *Право на відпочинок, дозвілля, оплачувану відпустку і на створення законодавчих положень для полегшення доступу до організації проведення відпустки всіма верствами населення.*

Заслуговує на увагу констатація народження нової концепції в еволюції туризму, яка тісно пов'язана з соціальним, економічним і культурним розвитком кожної країни. Передбачається доступ більш широких верств населення, особливо з незначними і середніми доходами, до заняттям туризмом і туристичною діяльністю, також система заходів адміністративного, законодавчого і фінансового порядку, направлена на забезпечення кращого соціального, культурного, освітнього, політичного і

економічного керівництва сферою пересування людей. Передбачається переорієнтування туристичних інвестицій на більш прості і дієві форми із залученням різних галузей економіки.

4.2. Підготовка до мандрівок, відпочинку, активного і пасивного туризму.

Особлива увага звернена на організацію навчання і виховання дітей, молоді, населення для виконання ролей як відвідувачів (гостей), так і відвіданих (господарів) та підготовку кадрів для туристичної діяльності незалежно від соціального стану та форм власності. Визначені умови, що відкриють людині з дитинства доступ до знань і практики по туризму. Підкреслено, що найефективнішим засобом є початкова освіта, так як вона є найрозповсюдженішою в системі підготовки громадян. Розробляється наскрізна програма процесу навчання і підготовки населення до занять туризмом протягом усього життя, від дитинства до похилого віку. При цьому передбачається підтримка засобів масової інформації, які вважаються найефективнішими помічниками в пропаганді та залученні до занять туризмом. Святкування Всесвітнього дня туризму є одним із важливих факторів щодо ознайомлення з різновидами цінностей туризму.

4.3. Роль внутрішнього туризму в розвитку світового туризму.

Ця концепція закликає людей пізнавати свої країни, а держави – краще розвивати внутрішній туризм, піклуючись про його соціальну, виховну і пізнавальну функції. Основою для існування внутрішнього туризму повинна стати еволюція сучасного суспільства в соціальній, культурній, освітній і політичній сферах, розвиток яких є складовою частиною процесу світового розвитку.

Вперше розвиток внутрішнього туризму розглядається як захід, який приведе до ряду позитивних перемін в поведінці людей в плані їх політичної свідомості, сімейної рівноваги, підвищення культурного рівня, оздоровлення малозабезпечених, пропаганди здорового способу життя, виховання

молодого покоління, сприяння їх діяльності, зайнятості в межах національних територій.

4.4.Свобода пересувань.

В цілому виконання стратегії можливе лише при вільному пересуванні людей і організації подорожей, тому звертається увага на виконання рекомендацій Манільської конференції та постанов ВТО щодо свободи пересувань людей та надання їм можливої допомоги. При цьому звертається увага на необхідність врахування соціального і економічного розвитку країн, їх суверенітет, існуюче законодавство, правила і традиції, права і обов'язки громадян.

5. Гаазька декларація по туризму.

Міжпарламентська конференція по туризму проведена в Гаазі (Нідерланди) з 10 по 14 квітня 1989 року разом з Міжпарламентським союзом (МПС) і Всесвітньою туристичною організацією (ВТО) по запрошенню Міжпарламентської групи Нідерландів.

Конференція ще раз нагадала:

5.1. “Кожна людина має право на відпочинок і вільний час, включаючи розумне обмеження робочого часу і періодичні оплачувані відпустки”, стаття 24 Всесвітньої декларації прав людини, 10.11.1948 року, Генеральна асамблея ООН.

5.2. “Право на відпочинок, вільний час, розумне обмеження робочого часу і періодичні оплачувані відпустки, а також оплата за святкові дні”, стаття 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, прийняті Генеральною асамблеєю ООН 16.12.1966 року, а також стаття 12, прийнята тоді ж “Кожна людина вільна покидати будь-яку країну, включаючи власну”.

5.3. Конференція відзначила принципи, викладені в Манільській декларації по світовому туризму, Документі Акапулько, Кодексі і Хартії туризму, які виділяють гуманний аспект туризму як засіб підвищення якості життя всіх народів і важливого фактору укріплення миру і міжнародного

взаєморозуміння з метою створення більш справедливого нового міжнародного економічного порядку, що відповідає інтересам всіх країн.

5.4. З метою сприяння розвитку туризму для внесення вкладу в економічний розвиток, міжнародне взаєморозуміння, мир, процвітання, загальну повагу і збереження прав людини і основних свобод незалежно від раси, статі, мови і релігії учасники конференції звернулися до багаточисленних міжурядових і неурядових організацій, таких як Міжнародна організація праці (МОП), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Міжнародна морська організація (ІМО), Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), Програма ООН по навколишньому середовищу (ЮНЕП), Міжнародна організація карної поліції (ІНТЕРПОЛ), Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСВ), наголошуючи на важливості тісного співробітництва цих організацій з ВТО.

5.5. Конференція оголосила Гаазьку декларацію по туризму інструментом міжнародного співробітництва, зближення між народами і фактором індивідуального і колективного розвитку і закликала парламенти, уряди, державні і приватні організації, відповідальні за туристичну діяльність, а також самих туристів враховувати десять Принципів, розроблених учасниками конференції, та постійно спиратися на них в своїй діяльності.

В Принципах 1–3 туризм характеризується як явище, яке ввійшло в повсякденне життя мільйонів людей і повинно стати турботою кожного. В сучасному суспільстві туризм є одночасно і наслідком, і вирішальним фактором якості життя і ефективним засобом сприяння соціально-економічному росту для всіх країн. Розвиток туризму розглядається як значний внесок в захист фізичного навколишнього середовища і культурної спадщини, збереження національних традицій, зростання просвітньої діяльності і поваги до іншого людського середовища, як захід для підвищення життєвого рівня громадян.

В Принципах викладені рекомендації щодо розвитку як міжнародного, так і внутрішнього туризму, при цьому запропоновано, щоб туризм в комплексних планах розвитку країн був поряд з іншими пріоритетними секторами економіки: сільським господарством, промисловістю, охороною здоров'я, соціальним забезпеченням, освітою та ін. Запропоновано стимулювати альтернативні форми туризму, які пропонують оригінальні туристичні маршрути і об'єкти, зберігають культурну самобутність, забезпечують тісний контакт і взаєморозуміння між туристами і населенням.

Принцип 9 пов'язує якість наданих туристичних послуг, діяльність туристичної індустрії і розвиток туризму з освітянськими заходами для широкої громадськості, починаючи зі школи і продовжуючи навчанням професіоналів в галузі туризму, підготовку нових осіб, бажаючих освоювати дану професію. Для реалізації цього принципу запропоновано:

- для підготовки окремих осіб і груп включати туризм в навчальні плани шкіл і вищих навчальних закладів;
- підвищувати престиж туристичних професій, стимулювати молодь до вибору кар'єри в галузі туризму;
- створювати мережу навчальних закладів для навчання і надання освіти в галузі туризму на основі стандартизованих навчальних планів, які б давали можливість взаємно визнавати дипломи і обмінюватися туристським персоналом;
- відповідно до рекомендацій ЮНЕСКО в цій галузі проводити навчання та курси підвищення кваліфікації для персоналу і викладачів, незалежно від їх рівня освіти;
- надавати важливого значення засобам масової інформації для розвитку туризму.

5.6. Міжпарламентська конференція по туризму, виклавши принципи Гаазької декларації по туризму прийняла конкретні висновки і рекомендації.

Вона визначила місце туризму в економічному і соціальному розвитку суспільства, відзначивши при цьому таку потужну дію змін на економіку,

навколишнє середовище і людей, такі масштаби, що можна говорити про “туристичну революцію”. Сьогодні це провідна експортна галузь в світі.

З допомогою туризму людина може пізнати незнане, зрозуміти і відчувати світ у всій його повноті і красі; це індустрія, яка надає всім людям можливість мандрувати, пізнавати, вивчати традиції і культуру інших народів.

Туризм виступає в якості позитивного і постійно діючого фактору в розширенні взаємозв'язків і знань про інші країни і людей, а значить у зміцненні миру, усуненні міжнародної напруги і конфліктів. Таким чином туристичний відпочинок стає суспільною необхідністю!

Розвиваючи внутрішній туризм і створюючи туристичну інфраструктуру, державам рекомендується на національному рівні впроваджувати загальну туристичну освіту для населення в цілому, зокрема в школах, професійних та інших навчальних закладах, а також спеціальну підготовку для працівників туристичної сфери та розвивати туристичну свідомість населення.

Звернена увага на захист навколишнього середовища і населення від шкідливих виробництв, викидів, техногенних катастроф, надмірного забруднення ґрунтів гербіцидами, пестицидами, мінеральними добривами. В рамках туристичної діяльності державам запропоновано прийняти ряд законів, спрямованих на збереження навколишнього середовища, ландшафтів, екосистем, на впровадження ресурсозберігаючих технологій, біотехнологій для вирощування екологічної сільськогосподарської продукції і виробництва екологічних продуктів харчування.

Конференція надала рекомендації щодо спрощення туризму і туристичних мандрівок, поїздок і перебувань, визначивши вимоги до паспортного і візового контролю, валютного контролю і обміну валют, митних правил, медичних формальностей.

Третій розділ регламентує норми безпеки і захисту туристів, туристичних пам'яток і об'єктів, що потребує міжнародного співробітництва на всіх рівнях.

Останній розділ рекомендацій конференції наголошує на методах дій парламентів і додаткових мірах, пов'язаних із створенням спеціалізованих органів по туризму.

6. Балійська декларація по туризму.

Другий міжнародний форум “Парламенти і місцеві органи влади – відповідальні за розробку туристичної політики” проходив в Індонезії 24–27 вересня 1996 року під егідою ВТО, у співробітництві з урядом Індонезії за участю 465 делегатів з 72 країн.

Підвівши підсумки роботи за попередній період, беручи за основу Манільську декларацію, учасники форуму заявили про основні складові для розробки туристичної політики:

розвиток туризму повинен бути постійно націлений на забезпечення благополуччя місцевих общин, сприяння взаєморозумінню для досягнення миру, на охорону природи і навколишнього середовища, збереження традицій і різнозначних культурних і релігійних цінностей;

розвиток туризму потребує від парламентів, урядів, місцевих органів влади постійної підтримки всіх ініціатив, які можуть посилити увагу до туризму – явища, яке є і залишається в останні роки найважливішим фактором економічного зростання, регіонального розвитку, створення робочих місць, а також фактором миру і процвітання.

7. Монреальська декларація “До гуманного і соціального бачення туризму”.

Монреальська декларація дала відповіді на питання:

1. Що означає соціальний туризм сьогодні?
2. Як розуміють свою роль основні учасники процесу соціального туризму?

3. Які проблеми і перспективи чекають нас за порогом другого тисячоліття?
4. Що буде означати соціальний туризм в наступні роки?

7.1. Розвиток соціального туризму.

Сьогодні науковий, інформаційний і технологічний прогрес супроводжується, з одного боку, скороченням робочих місць, конфронтацією між техногенною сферою і природним середовищем, яка переростає в глобальну екологічну кризу, а з іншого – відкриває безпрецедентні можливості в соціально-культурній сфері.

З одного боку, цілі країни, і навіть континенти, перебувають за межею бідності, на їх території розвиваються недопустимі форми експлуатації населення: торгівля людьми та їх органами, дитяча проституція, порнографія та інші, спалахують міжнаціональні та релігійні конфлікти, посилюється міжнародний тероризм. Все серйозніше ставиться питання про смисл існування.

З іншого боку, формуються великомасштабні економічні союзи, які діють згідно з логікою вільного ринку, розмиваються кордони між країнами, спостерігається швидкий ріст економіки, що відкриває великі можливості для внутрішнього туризму.

Сьогодні туризм розвивається швидкими темпами. Ми є свідками значного збільшення подорожей з діловими цілями і на відпочинок, відкриття кордонів, диверсікації туристичних напрямків, нових засобів комунікації і транспорту.

Підтверджуючи положення Загальної декларації прав людини на відпочинок, вільний час, обмеження годин праці, оплачувану відпустку, головною метою соціального туризму є забезпечення можливостей для всіх подорожуючих і відпочиваючих. Всі ініціативи щодо розвитку туризму повинні бути націлені на повну реалізацію потенціалу кожної людини, як особи, так і громадянина.

7.2. Соціальний туризм – переваги в найближчому майбутньому.

Соціальний туризм – “дизайнер суспільства”.

Забезпечення доступності туристичного відпочинку для всіх, включаючи сім’ї, молодь, студентів, людей похилого віку обов’язково означає участь у боротьбі проти нерівності в соціальному і фінансовому відношенні, за взаєморозуміння і повагу до інших культур, релігій і можливостей.

З цією метою слід розробити і реалізувати конкретні заходи: визначити соціальну туристичну політику, створити відповідну інфраструктуру, забезпечити систему підтримки малозабезпечених верств населення, підготовку кадрів, провести інформаційну роботу. Вважається, що ненав’язливі ініціативи, елементи загальної стратегії, можуть бути більш ефективними “дизайнерами суспільства”, ніж великомасштабні проекти.

Соціальний туризм внесе свій вклад в удосконалення людських взаємовідносин, в підвищення культурного рівня шляхом відкриття нових місць, культур і цивілізацій, завдячуючи фізичним, художнім, спортивним і рекреаційним видам діяльності, знайомству з людьми інших поколінь та іншої освіти.

Соціальний туризм стане засобом соціального єднання!

7.3. Соціальний туризм – двигун економічного розвитку.

Соціальний туризм найбільш розвинений в економічній сфері, для якої характерні солідарність і продумана соціальна політика. Він для всіх є ключем економічного процвітання. Завдячуючи йому, генерується постійний потік людей і інвестицій, що сприяє регіональному розвитку, формується національне і міжнародне багатство, а також стимулюється перенос ресурсів із більш розвинених в бідні країни.

7.4. Соціальний туризм – складова концепції сталого розвитку.

Задовго до того, як міжнародні організації взяли на озброєння концепцію “сталого розвитку”, її прийняв соціальний туризм, виразивши наступними цілями:

- гармонічне об'єднання розвитку туризму з охороною навколишнього середовища і повагою до місцевих угруповань;
- передача нових ресурсів у відсталі регіони;
- сприяння розвитку, при якому ресурси не вичерпуються;
- забезпечення місцевих переваг економічного, соціального і культурного характеру;
- пріоритети захисту навколишнього середовища повинні завжди мати переваги перед тиском із сторони організацій або окремих осіб, стурбованих лише комерційним успіхом або власним збагаченням.

7.5. Соціальний туризм – партнер в глобальних програмах розвитку.

На Стокгольмській конференції по народонаселенню і навколишньому середовищу, в програмах ООН, на Ріо-де-Жанейрській зустрічі на вищому рівні “Планета Земля”, а також інших форумах були визначені обов’язки сьогоденних поколінь, пов’язані з встановленням границь росту. Виходячи з цього, теперішні і майбутні організатори соціального туризму займають і будуть займати соціальні позиції для розробки проектів розвитку, створюючи відповідні юридичні і фінансові структури, знаходячи підтримку різних місцевих органів влади, громадських організацій, профспілок, фінансових установ; сімейних, молодіжних, культурних, спортивних і екологічних рухів, всіх тих, хто працює на суспільне благо і опікується глобальними програмами розвитку.

7.6. Критерії для визначення соціального туризму.

Слово “соціальний” передбачає підвищене відчуття солідарності і братства і може стати джерелом надії для тих багатьох людей в світі, у яких до цих пір відсутня можливість для відпочинку.

До руху соціального туризму може належати будь-яка туристична організація (асоціація, кооператив, колектив взаємодопомоги, фонд, федерація, компанія, безприбуткова організація та ін.), які в статуті або в регламенті чітко ставлять задачі соціального характеру і мету забезпечення доступності мандрівок і туризму для максимальної кількості людей, не

обмежуючи себе однією ціллю максимального отримання прибутку. Додана вартість носить неекономічний характер.

Запропоновані види діяльності націлені на сумісне вирішення соціальних, просвітніх і культурних задач, зростання добробуту, поваги до людей і розвиток суспільних відносин без дискримінації за расовими, релігійними, політичним, філософськими і соціальними ознаками.

8. Манільська декларація по соціальному впливу туризму.

Прийнята 22 травня 1997 року в м. Маніла (Філіппіни) на Всесвітній нараді керівників сфери туризму, присвяченій соціальному впливу туризму, під егідою ВТО і Уряду Республіки Філіппіни, за участю представників урядів і приватних осіб із 77 країн світу.

Декларація поряд з відомими твердженнями щодо позитивного впливу соціального туризму на розвиток світової спільноти, країн і регіонів, звернула увагу на організацію туристичної діяльності у віддалених районах і сільській місцевості, запропонувавши розробити довгострокові програми, націлені на збільшення зайнятості місцевого населення в сфері туризму, особливо жінок і молоді.

Звернена увага на розвиток екотуризму як важливого елементу виховання молоді, складову сталого розвитку суспільства, пов'язаних з майбутнім розвитком людства.

9. Шенгенські угоди.(м. Шенген, 14 червня 1985 р., 19 червня 1990 р.)

Великий крок до лібералізації пограничного контролю, видачі віз і візового контролю, умов пересування громадян країн третього світу, в тому числі і туристів, було зроблено шляхом прийняття Шенгенської угоди між урядами Королівства Нідерландів, Королівства Бельгії, Федеративної Республіки Німеччини, Французької республіки і Великим Герцогством Люксембург.

Шенгенська угода визначила механізм реалізації короткострокових і довгострокових заходів щодо поетапної відміни контролю на загальних кордонах, визначила поняття, що стосуються взаємовідносин між

громадянами своїх країн і громадянами країн третього світу, законодавчо оформила зміни і доповнення до законів, погодивши їх з Міжнародними організаціями.

Розділи, статті, визначення Шенгенської угоди є наслідком діяльності міжнародних організацій, зокрема і соціального впливу туризму на розвиток світової спільноти в напрямку реалізації прав і свобод, виписаних в Загальній декларації прав людини, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН, розвинутих в подальших деклараціях і міжнародно-правових актах з регулювання туристичної діяльності.

Ці документи повинна знати кожна людина, як свої права і обов'язки, що регламентують перебування в країнах Шенгенської угоди.

10. Хартія туризму і Кодекс туриста, прийняті Резолюцією шостої Генеральної асамблеї ВТО (Софія) 26 вересня 1985 року.

Кодекс туриста регламентує права і обов'язки туристів як всередині, так і за межами своїх країн, в місцях і окремих районах туристичного інтересу, свободу пересувань, враховуючи при цьому відповідні правила і обмеження.

Хартія туризму передбачає використання права кожної людини на відпочинок і дозвілля, право на вільне пересування без обмежень, крім передбачених законом, що є основною складовою фактору соціальної рівноваги і підвищення національної і загальної свідомості. Як наслідок держави повинні розробляти і проводити політику, націлену на забезпечення гармонічного розвитку внутрішнього і міжнародного туризму, а також займатись організацією відпочинку на користь всіх тих, хто ним користується. Особливу увагу слід приділяти молодіжному туризму, туризму людей похилого віку та людей з фізичними вадами.

Одним із пріоритетів Хартії туризму є захист інтересів теперішніх і майбутніх поколінь туристичної сфери, яка включає в себе людину, природу, суспільні відносини і культуру, і є здобутком всього людства.

11. Глобальний етичний кодекс туризму Сантьяго (Чілі) 1 жовтня 1999 року.

Глобальний етичний кодекс туризму визначає комплекс орієнтирів для відповідального і стійкого розвитку світового туризму в новому тисячолітті. В ньому закладені ідеї багатьох попередніх аналогічних декларацій і діючих професійних кодексів, нове бачення розвитку туризму на основі змін, що відбуваються в суспільстві.

Підсумковий Глобальний етичний кодекс туризму складається із 10 статей, що визначають правила гри для туристичних напрямків, урядів, туроператорів, забудовників, туристичних агентств, громадян і самих подорожуючих.

Десята стаття присвячена вирішенню спірних питань і вперше знаменує наявність в такому кодексі механізму їх реалізації.

Генеральна асамблея в м. Сантьяго визначила і усвідомила “вирішальну і провідну” роль своєї Організації, визнану Генеральною Асамблеєю ООН, в справі сприяння розвитку туризму для внесення вкладу в економічний розвиток, міжнародне взаєморозуміння, мир, процвітання, загальну повагу та дотримання прав людини і основних свобод, для людей без розрізнення раси, статі, мови і релігії.

На протязі останніх 50-ти років туризм довів, що він є потужним фактором забезпечення миру, зміцнення дружби і взаєморозуміння між народами, сталого розвитку суспільства, захисту навколишнього середовища, економічного розвитку і боротьби з бідністю.

Учасники туристичного процесу повинні визнати роль міжнародних організацій, в першу чергу Всесвітньої туристичної організації, інших недержавних організацій, які займаються питаннями розвитку туризму, захисту прав людини, охорони навколишнього середовища і здоров'я з дотриманням основних принципів міжнародного права.

В склад ВТО входять 138 країн і територій, а також більше 350 приєднаних членів із громадського і приватного секторів.

Запитання для самоконтролю та самоперевірки:

1. У чому полягає суть туризму? Назвіть відомі вам види туризму.
2. Перерахуйте основні форми туристичної роботи та охарактеризуйте їх.
3. Які визначальні риси активного туризму?
4. У чому полягає зміст поняття «спортивно-оздоровчий» туризм.
5. Назвіть основні завдання спортивно-оздоровчого туризму.
6. Які є основні види спортивно-оздоровчого туризму?
7. Назвіть основні задачі спортивного та спортивно-оздоровчого туризму.
8. Самодіяльний туризм і його відмінності від комерційного туризму.
9. Назвіть основні організаційні форми спортивно-оздоровчого туризму.
10. Які ви знаєте основні масові форми туризму?
11. Назвіть основні історичні етапи розвитку туризму. Історія виникнення туристських організацій в країнах світу.
12. Історія розвитку спортивно-оздоровчого туризму як соціально-суспільного явища.
13. Дайте визначення туристичним походам.
14. Чим, на вашу думку, відрізняється експедиція від звичайного туристичного походу?
15. Які зміни відбуваються в життєдіяльності людини під час туристської подорожі?
16. У чому полягає виховна роль активного туризму?
17. Що повинен знати і вміти турист, вирушаючи у подорож?
18. Які головні завдання вирішує фізична підготовка туриста?
19. Охарактеризуйте основні міжнародні нормативно-правові акти в галузі туризму.
20. Назвіть міжнародні конференції з питань туризму.

Рекомендована література:

Основна:

1. Миндалевич С. В. Туризм для всех // Новое в жизни, науке, технике. Серия “Физкультура и спорт”, № 10. – Москва : Знание, 1988.
2. Пасечный П. С. Путешествуйте на здоровье! // Новое в жизни, науке, технике. Серия “Физкультура и спорт”, № 7. – Москва : Знание, 1988.
3. Смирнов В. И. Зовут дороги дальние // Новое в жизни, науке, технике.

- Серия “Физкультура и спорт”, № 5 – Москва : Знание, 1988.
4. Болотов Б. В. Я научу вас не болеть и не стареть. – Киев : Информ-Україна, 1992. – 42 с.
 5. Стрижев А. Н. Туристу о природе. – Москва : Профиздат, 1986. – 176 с.
 6. Шимановский В. Ф. Питание в туристическом путешествии. – Москва : Турист, 1975. – 5 с.
 7. Попиковский В. Ю. Организация и проведение туристических походов.- Москва : Профиздат, 1987. – 223 с.
 8. Лисогор И. А., Толстой Л. А., Толстая В. В. Питание туристов в походе. – Москва : Пищевая промышленность, 1980. – 95 с.
 9. Минделевич С.В. Туризм для всех // Новое в жизни, науке, технике. Серия “Физкультура и спорт”, № 10. – М.: Знание, 1988.
 10. Кодиш Є. Н., Константинов Ю. С., Кузнецов Ю. А. Туристские слеты и соревнования. – Москва : Профиздат. – 109 с.
 11. Документи Акапулько. Прийняті на Всесвітній нараді по туризму при ВТО (Мексика) 1982 р.
 12. Загальна Декларація прав людини (1948р.).
 13. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2768-14>
 13. Гаазька декларація з туризму (1989р.) Прийнята на міжнародній конференції по туризму, що проводилася ВТО і Міжпарламентським союзом, є розвитком "Хартії туризму". / Збірник нормативно-правових актів “Туризм в Україні”, т.5, під заг. ред. Вихристенка Б.І., “ІВА”, м.Ужгород, 2000р.
 14. Конвенція з охорони біорізноманітності, 1992. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» / Переклад з англійської: ВГО «Україна. Порядок денний па ХХІ століття». - К.: Інтелсфера, 2000. - 360 с.
 15. Конституція України, від 28.06.1996
 16. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 № 3852-ХІІ (3852-12, остання редакція від 31.07.2009) // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3852-12>
 17. Манільська декларація зі світового туризму (1980).
 14. Хартія туризму (1985р.)
 15. Програма “Порядок денний на 21-ше сторіччя” (1992р.)
 16. Конвенція з охорони біорізноманітності (1992р.)
 17. Манільська декларація зі світового туризму Прийнята Всесвітньою конференцією по туризму (Філіппіни),1980.
 18. Національна програма розвитку туризму до 2005 року
 19. Основи законодавства України про охорону здоров'я (1992 року)
 20. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 № 2801-ХІІ // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2801-12>
 21. Закон України “Про туризм” (1995 р.)
 22. Закон України “Про фізичну культуру і спорт” (1993 року)

23. Закон України Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді України від 05.02.1993 № 2998-XII // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2998-12>
24. Закон Про охорону навколишнього середовища від 25.06.1991 № 1264-XII // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1264-12>
25. Закон Про природно-заповідний фонд України від 16.06.1992 № 2456-XII // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-12>
26. Закон України Про аварійно-рятувальні служби від 14.12.1999 № 1281-XIV // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1281-14> Земельний кодекс України (1995 р.)
27. Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді України” (1993 р.)
28. Закон “Про охорону навколишнього середовища” (1991 р.)
29. Лісовий кодекс України (1994 р.)
30. Закон “Про природно-заповідний фонд України” (1992 р.)
31. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України (1999р.)
32. Правила проведення спортивних походів.
33. Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму: Указ Президента України від 14.12.2001 №1213/2001 // Офіційний вісник України. - №51. – Ст.2266. – С.68.
34. Про заходи подальшого розвитку туризму: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.99 №728 // Туризм в Україні: Збірник нормативно-правових актів. – У 5 т. – Ужгород, 2000.
35. Про основні напрямки розвитку туризму в Україні до 2010 року: Указ Президента України від 10.08.99 № 973/99 // Урядовий кур’єр. – 2002. – 29 вересня.
36. Хартія туризму і її складова частина "Кодекс туриста", Прийняті на сесії Генеральної асамблеї ВТО (Софія), 1985 / Збірник нормативно-правових актів “Туризм в Україні”, т.5, під заг. ред. Вихристенка Б.І., “ІВА”, м.Ужгород, 2000р.

Допоміжна:

37. Грибовська І. Б. Особливості підготовки фахівців для сфери туризму (на прикладі Львівського державного інституту фізичної культури) / І. Б. Грибовська, А. О. Кухтій // Розвиток туристичної індустрії в Україні : реалії та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль, 2004. – С. 38–41.
38. Данилевич М. В. Использование современных информационных технологий при разработке туристических маршрутов / М. В. Данилевич, А. О. Кухтий, А. П. Голод // Профессиональное педагогическое образование студентов вуза: проблемы и перспективы (научно-педагогическая школа М. Е. Кобринского) : материалы междунар. науч.-практ. конф. Ч. 2 : Инновационные технологии в сфере туризма, гостеприимства, рекреации и экскурсоведения. – Минск, 2008. – С. 153–156.

39. Данилевич М. Готовність випускників спеціалізацій „Рекреаційно-оздоровча діяльність” та „Спортивно-оздоровчий туризм” до проведення туристської роботи / Мирослава Данилевич, Ірина Грибовська // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. – Львів, 2006. – Вип. 10, т. 3. – С. 161–166.
40. Данилевич М. В. Значення краєзнавчо-туристичної діяльності на етапі початкової підготовки спортсменів / М. В. Данилевич, В. Б. Амелін // Здоровий спосіб життя : матеріали III Міжрегіон. наук.-практ. конф. – Славута, 2003. – С. 6–7.
41. Заневський І. П. Стан фізичної придатності студентів спеціальності «Туризм» / Заневський І. П., Лабарткава К. В. // Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., (26–27 листопада 2020 р.) – Львів : ЛДУФК імені Івана Боберського, 2020. – С. 376–379.
42. Іваніків Н. М. Туристичне краєзнавство як один із засібів здорового способу життя / Іваніків Н. М., Кухтій А. // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. – Київ, 2017. – Вип. 5К(86)17. – С. 134–136.
13. Коритко З. І. Загальна характеристика станів організму при фізичних навантаженнях : лекція / Коритко З. І. – Львів, 2020. – 17 с.
14. Коритко З. І. Роль автономної нервової системи у фізіологічних механізмах адаптації діяльності серця до граничних фізичних навантажень / З. І. Коритко // Механізми фізіологічних функцій в експерименті та клініці : тези доп. наук.-практ. конф., присвяченої 110-річчю від дня народження заслуженого діяча науки України проф. Я. П. Склярова. – Львів, 2011. – С. 38 – 39.
15. Коритко З. І. Сучасні уявлення про загальні механізми адаптації організму до дії екстремальних впливів / З. І. Коритко // Вісник проблем біології та медицини. – 2013. – Вип. 4 (104). – С. 32 – 38.
16. Коритко З. І. Фізіологічна характеристика станів організму : лекція / Коритко З. І. – Львів, 2019. – 19 с.
17. Криштанович С. В. [Вплив гірського туризму на сталий розвиток Карпатського регіону](#) / Криштанович С. В. // Молода спортивна наука України. : зб. тез доп. – Львів, 2017. – Вип. 21, т. 1.
18. Криштанович С. Місце туризму в регіональних програмах соціально-економічного розвитку гірських територій / Світлана Криштанович // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання і спорту / за заг. ред. Євгена Приступи. – Львів, 2016. – Вип. 20, т. 3/4. – С. 92–97.
19. Криштанович С. В. [Рекреаційно-туристичний кластер як особливий системний механізм розвитку українських Карпат](#) / Криштанович С. В. // Інтелект ХХІ. – 2016. – № 5. – С. 210–214.
20. Криштанович С. Соціально-економічне значення сільського

- туризму для розвитку сільських територій України / С. Криштанович, Х. Барила // Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 11–12 травня 2017 року). – Львів, 2017. – С. 35–38.
21. Криштанович С. В. Сучасні тенденції розвитку агротуризму в Карпатському регіоні / Криштанович С. В., Глебова Ю. О. // Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах глобалізації : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. – Львів, 2017. – С. 16–18.
22. Кухтій А. О. Базова географічна підготовка туриста : лекція / Кухтій А. О. – Львів, 2019. – 10 с.
23. Кухтій А. О. Зміст, форми та організація підготовки фахівців для сфери туризму у Львівському державному інституті фізичної культури / Кухтій А. О., Тимошенко Л. О. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наук. моногр. / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків, 2006. – № 8. – С. 58–59.
24. Кухтій А. Організація самодіяльної туристичної роботи у Карпатському регіоні / А. Кухтій, Н. Радик // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів, 2004. – С. 44–45.
25. Кухтій А. Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців з туризмознавства до діяльності у сфері адаптивного туризму / Андрій Кухтій, Костянтин Лабарткава, Світлана Кухтій // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Львів, 2014. – С. 326 – 329.
26. Кухтій А. О. Термінологія професійної підготовки майбутніх фахівців з туризмознавства до діяльності у сфері адаптивного туризму / А. О. Кухтій // Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту та туризму : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. – Запоріжжя, 2013. – С. 352 – 353.
27. Кухтій А. Формування туристичних маршрутів з використанням сучасних інформаційних технологій / Андрій Кухтій, Світлана Кухтій // Проблеми та перспективи розвитку спортивно-технічних і прикладних видів спорту та екстремальної діяльності : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Львів, 2014. – С. 115 – 118.
28. Лабарткава В. К. Динаміка показників фізичного стану студентів спеціальності „Туризм” під впливом занять пішохідним туризмом / Андрій Кухтій, Костянтин Лабарткава, Валентина Лабарткава // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (23–24 квітня 2020 р., м. Львів). – Львів, 2020. – С. 138–141.
29. Оздоровчий туризм : анот. бібліогр. покажч. / уклад. Ірина

- Свістельник. – Львів : [б. в.], 2017. – 21 с.
30. Перій С. С. Геоінформаційні системи та їх використання для вирішення проблем туризму / Перій С. С., Кухтій А. О., Дзюбачик М. І. // Теорія та методика фізичного виховання. – 2007. – № 9. – С. 7–9.
 31. Приступа Є. Н. Інтереси і потреби молоді у сфері проведення культурно-спортивних заходів / Є. Н. Приступа, Т. В. Палагнюк // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. – Х., 1999. – № 1. – С. 4–6.
 32. Приступа Є. Н. Формування національної свідомості засобами туристично-краєзнавчої роботи / Є. Н. Приступа, Г. М. Гуменюк // Ідея національного виховання в українській і психолого-педагогічній науці ХІХ–ХХ ст. : зб. наук. ст. Всеукр. наук.-практ. конф. – Коломия, 1997. – С. 200–202.
 33. Спортивний, спортивно-оздоровчий туризм : анот. бібліогр. покажч. / уклад. Ірина Свістельник. – Львів : [б. в.], 2017. – 21 с.
 34. Уманців Б. Б. Використання досвіду Європейських країн у державному регулюванні розвитку туризму в Україні / Уманців Б. Б., Кухтій А. О., Островська Г // Туризм в Україні : сучасний стан та пріоритети розвитку. – Л., 2005. – С. 105–111.
 35. До проблеми фізкультурно-оздоровчої освіти студентів / Щур Лідія, Грибовська Ірина, Іваночко Вікторія, Музика Федір // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. пр. – Київ, 2014. – Вип. 11(52)14. – С. 149–153.
 36. Скабара Р. Формування спортивної та спортивно-туристичної інфраструктури в межах промислового Миколаївського району Львівської області / Роман Скабара, Світлана Кухтій // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали ХІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (23–24 квітня 2020 р., м. Львів). – Львів, 2020. – С. 260–263.
 37. Тимошенко Л. О. Спортивний туризм : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту / Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. – Львів : ЛДУФК, 2012. – Ч. 1. – 148 с.
 38. Тимошенко Л. О. Туризм у формуванні здоров'я особистості як інтегрована медико-педагогічна проблема / Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. – Київ, 2011. – Вип. 13. – С. 618 – 621.
 39. Худоба В. В. Нормативні документи в туристичній діяльності : лекція / Худоба В. В. – Львів, 2018. – 10 с.
 40. Худоба В. В. Історія туризму в Україні : лекція / Худоба В. В. - Львів, 2018. - 15 с.

41. Integration of Partial Least Squares Path Modeling for Sustainable Tourism Development / N. Pavlenchuk, S. Mekhovych, O. Bohoslavets, Y. Oranashchuk, V. Hotra, I. Gayvoronska // International Journal of Recent Technology and Engineering. – 2019. – Vol. 8, is. 2. – P. 4309–4312.

Інформаційні ресурси інтернет:

1. <http://tourlib.net/lib.htm>
2. <https://tourism-book.com/books/book-45/chapter-1481/>
3. Електронний каталог ЛДУФК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://3w.ldufk.edu.ua/book/index.php>
4. Електронний репозитарій ЛДУФК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://repository.ldufk.edu.ua/>
5. Велосипедний туризм : анот. бібліогр. покажч. трьома мовами [Електронний ресурс] / уклад. Ірина Свістельник. – Львів : [б. в.], 2016. – 14 с. – Режим доступу: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/4775>
6. Водний туризм : анот. бібліогр. покажч. [Електронний ресурс] / уклад. Ірина Свістельник. – Львів : [б. в.], 2016. – 21 с. – Режим доступу: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/4795>
7. Гірський туризм : анот. бібліогр. покажч. [Електронний ресурс] / уклад. Ірина Свістельник. – Львів : [б. в.], 2016. – 13 с. – Режим доступу: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/5238>